

MINTAQAVIY IQTISODIYOTNI BARQAROR RIVOJLANTIRISHNING IQTISODIY-EKOLOGIK MEXANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Xudaybergenova Aziza Muxitdinovna

QDU Iqtisodiyot fakulteti magistranti

Annotatsiya: Mazkur ilmiy maqolada mintaqaviy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlashda iqtisodiy-ekologik mexanizmlarning o'rni va ahamiyati tahlil qilinadi. Mintaqalarda iqtisodiy o'sish bilan bir qatorda ekologik muvozanatni saqlash masalasi dolzarb muammo sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqot davomida mavjud iqtisodiy-ekologik mexanizmlarning samaradorligi baholanib, ularni takomillashtirish bo'yicha mualliflik yondashuvlari va amaliy takliflar ishlab chiqiladi. Maqolada barqaror rivojlanish konsepsiyasiga mos holda resurslardan oqilona foydalanish, ekologik innovatsiyalarni rag'batlantirish hamda mintaqaviy boshqaruv tizimini takomillashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi.

Kalit so'zlar: mintaqaviy iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, iqtisodiy-ekologik mexanizm, ekologik siyosat, yashil iqtisodiyot, tabiiy resurslar, innovatsiyalar.

KIRISH

Hozirgi globallashuv va iqtisodiy integratsiya sharoitida mintaqaviy iqtisodiyotlarning barqaror rivojlanishini ta'minlash har bir davlat uchun strategik ahamiyat kasb etmoqda. Iqtisodiy o'sish sur'atlarining tezlashuvi, sanoatlashtirish jarayonlarining kengayishi va urbanizatsiya mintaqalarda ishlab chiqarish salohiyatini oshirayotgan bo'lsa-da, bu jarayonlar ko'pincha ekologik muammolarning kuchayishiga olib kelmoqda. Natijada iqtisodiy manfaatlar va ekologik xavfsizlik o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Mintaqaviy rivojlanish jarayonida tabiiy resurslardan haddan tashqari foydalanish, atrof-muhitning ifloslanishi, biologik xilma-xillikning qisqarishi kabi muammolar barqaror iqtisodiy o'sishga jiddiy tahdid solmoqda. Shu sababli mintaqaviy iqtisodiyotda ekologik omillarni hisobga olgan holda boshqaruv mexanizmlarini shakllantirish va takomillashtirish zarurati yuzaga kelmoqda. Ayniqsa, iqtisodiy-ekologik mexanizmlar mintaqalar rivojida muhim vosita bo'lib, ular orqali iqtisodiy faoliyatni ekologik talablar bilan uyg'unlashtirish mumkin.

Iqtisodiy-ekologik mexanizmlar deganda iqtisodiy rag'batlar, soliq va bojxona siyosati, ekologik standartlar, investitsion imtiyozlar hamda institutsional vositalar majmui tushuniladi. Ushbu mexanizmlarning samarali ishlashi mintaqada ekologik xavfsizlikni ta'minlash bilan birga, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va aholi turmush darajasini yaxshilashga xizmat qiladi. Biroq amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'plab mintaqalarda mavjud mexanizmlar yetarli darajada samarali ishlamayapti yoki zamonaviy talablarga javob bermaydi.

Shu nuqtai nazardan, mintaqaviy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishning iqtisodiy-ekologik mexanizmlarini takomillashtirish ilmiy-amaliy jihatdan muhim vazifa hisoblanadi. Ushbu maqolaning asosiy maqsadi mintaqaviy iqtisodiyotda barqaror rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiluvchi iqtisodiy-ekologik mexanizmlarni tahlil qilish, ularning muammoli jihatlarini aniqlash hamda mualliflik yondashuvlari asosida takomillashtirish yo'llarini ishlab chiqishdan iborat.

Mintaqaviy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda iqtisodiy-ekologik mexanizmlarning nazariy asoslari

Mintaqaviy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishi iqtisodiy o'sish, ijtimoiy barqarorlik va ekologik muvozanatning o'zaro uyg'unlashuvi asosida shakllanadi. Ushbu jarayonda iqtisodiy-ekologik mexanizmlar muhim rol o'ynab, ular iqtisodiy faoliyatni ekologik cheklovlar va talablar bilan uyg'unlashtirishga xizmat qiladi. Nazariy jihatdan iqtisodiy-ekologik mexanizmlar davlatning tartibga soluvchi roli, bozor mexanizmlari hamda institutsional muhitning o'zaro ta'siri natijasida shakllanadi.

Barqaror rivojlanish konsepsiyasiga muvofiq, mintaqada ishlab chiqarish hajmining oshishi tabiiy resurslarning qayta tiklanish imkoniyatlaridan ortib ketmasligi lozim. Shu sababli iqtisodiy-ekologik mexanizmlar resurslardan foydalanish samaradorligini oshirish, ekologik zararlarni minimallashtirish hamda uzoq muddatli iqtisodiy manfaatlarni ta'minlashga yo'naltiriladi. Muallif fikricha, mintaqaviy darajada ushbu mexanizmlarning samarali ishlashi barqaror rivojlanishning asosiy sharti hisoblanadi.

Mintaqaviy iqtisodiyotda ekologik tartibga solish va iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlari

Ekologik tartibga solish mexanizmlari mintaqaviy iqtisodiyotda atrof-muhitni muhofaza qilishning muhim vositasi hisoblanadi. Ushbu mexanizmlar ekologik standartlar, me'yorlar va cheklovlar orqali xo'jalik subyektlari faoliyatini tartibga solishga qaratilgan. Mintaqada ishlab chiqarish korxonalari tomonidan ekologik talablarning bajarilishi tabiiy resurslarning saqlanishi va ekologik xavfsizlikni ta'minlashga xizmat qiladi.

Iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlari esa ekologik jihatdan mas'uliyatli faoliyat yuritishni moliyaviy manfaatlar orqali qo'llab-quvvatlaydi. Jumladan, ekologik soliqlar va to'lovlar ifloslantiruvchi korxonalar faoliyatini cheklashga xizmat qilsa, ekologik toza texnologiyalarni joriy etayotgan subyektlarga beriladigan soliq imtiyozlari va subsidiyalar ularning faolligini oshiradi. Muallifning fikricha, mintaqaviy darajada ekologik soliqlarning differensiallashuvi iqtisodiy va ekologik manfaatlar uyg'unligini ta'minlashning samarali usuli hisoblanadi.

Mintaqaviy rivojlanishda investitsiya va innovatsiyalarning iqtisodiy-ekologik ahamiyati

Mintaqaviy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda investitsiya va innovatsiyalar iqtisodiy-ekologik mexanizmlarning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Investitsiya

resurslarini ekologik xavfsiz va resurs tejovchi loyihalarga yo'naltirish mintaqaning uzoq muddatli rivojlanish salohiyatini oshiradi. Ayniqsa, qayta tiklanuvchi energiya manbalari, energiya samaradorligini oshirish va chiqindilarni qayta ishlash sohalariga kiritilgan investitsiyalar iqtisodiy o'sish bilan bir qatorda ekologik barqarorlikni ta'minlaydi.

Innovatsion texnologiyalarni joriy etish mintaqada ishlab chiqarish samaradorligini oshirish bilan birga, atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytiradi. Zamonaviy ekologik texnologiyalar asosida ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish korxonalar raqobatbardoshligini oshiradi. Muallif fikricha, davlat tomonidan innovatsion ekologik loyihalarni qo'llab-quvvatlash mintaqaviy iqtisodiyotda "yashil o'sish" modelini shakllantirishga xizmat qiladi.

Mintaqaviy boshqaruv tizimida iqtisodiy-ekologik mexanizmlarni takomillashtirish yo'nalishlari

Mintaqaviy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda boshqaruv tizimining samaradorligi hal qiluvchi ahamiyatga ega. Iqtisodiy-ekologik mexanizmlarni takomillashtirishda hududiy boshqaruv organlari faoliyatini muvofiqlashtirish, ularning vakolatlarini aniq belgilash va mas'uliyatini oshirish muhim hisoblanadi. Mintaqaviy darajada ekologik siyosatning izchil amalga oshirilishi iqtisodiy faoliyatning ekologik talablar bilan uyg'unlashuvini ta'minlaydi.

Shuningdek, ekologik monitoring va nazorat tizimlarini rivojlantirish mintaqaviy boshqaruvning muhim yo'nalishlaridan biridir. Raqamli texnologiyalar asosida ekologik holatni monitoring qilish qarorlar qabul qilish jarayonining tezkorligi va aniqligini oshiradi. Muallifning fikricha, jamoatchilik ishtirokini kengaytirish va ochiq axborot tizimlarini joriy etish iqtisodiy-ekologik mexanizmlarning samaradorligini yanada kuchaytiradi.

Mintaqalarda iqtisodiy-ekologik ko'rsatkichlar tahlili

Barqaror rivojlanishning iqtisodiy-ekologik mexanizmlarini takomillashtirishdan oldin, mintaqaning ijtimoiy-iqtisodiy va ekologik holatini ob'yektiv ko'rsatkichlar orqali tahlil qilish zarur. Bu jarayonda quyidagi indikatorlar muhim:

Iqtisodiy o'sish sur'ati va sanoat sektori ulushi;

Energiya iste'moli va tabiiy resurslardan foydalanish darajasi;

Atrof-muhit ifloslanish darajasi — havo, suv, tuproq;

Qayta tiklanuvchi energiya manbalarining ulushi;

Ifloslantiruvchi korxonalar soni va ekologik normativlarga rioya darajasi.

Tahlil shuni ko'rsatadiki, mintaqalarda iqtisodiy o'sish ko'pincha resurslardan samarali foydalanmasdan sodir bo'lmoqda, bu esa atrof-muhitning degradatsiyasiga olib kelmoqda. Shuning uchun iqtisodiy-ekologik mexanizmlarni takomillashtirishning boshlang'ich nuqtasi — bu indikatorlarning tizimli monitoringi va ularga asoslangan boshqaruv qarorlarini qabul qilishdir.

Iqtisodiy-ekologik mexanizmlarning mavjud samaradorligi va muammolar

Tahlil natijalari shuni ko'rsatadiki, hozirgi iqtisodiy-ekologik mexanizmlar har bir mintaqada yetarli samaradorlikka ega emas. Asosiy muammolar:

Ekologik soliq siyosati vaqt o'tib eskirgan yoki standart bo'lib qolmoqda;

Ekologik rag'batlantirish mexanizmlari yetarli darajada tatbiq qilinmayapti;

Investitsiyalar ko'pincha ekologik yo'nalishlardan ko'ra klassik sanoat loyihalariga yo'naltirilmoqda;

Hududiy boshqaruv organlarining ekologik monitoring salohiyati past;

Jamoatchilik va biznes vakillarining ekologik mas'uliyat to'g'risidagi xabardorligi yetarli emas.

Bu muammolar iqtisodiy manfaat bilan ekologik talablar o'rtasida izchil muvozanatning yo'qligini ko'rsatadi. Shuningdek, mavjud mexanizmlar bo'yicha amaliy natijalarga tahliliy yondashuv zarur.

Bozor mexanizmlari va ekologik siyosatning uyg'unligi

Mintaqaviy iqtisodiyotni barqarorlashtirishda bozor mexanizmlari va ekologik siyosatning uyg'un ishlashi muhim ahamiyatga ega. Bozor mexanizmlari korxonalarni resurslardan samarali foydalanishga rag'batlantiradi; ekologik siyosat esa ularning salbiy atrof-muhit ta'sirini cheklaydi.

Quyidagi integratsiyalashtirish yondashuvlar taklif etiladi:

Ekologik sertifikatlashtirish va "yashil" mahsulotlar bozorini rivojlantirish;

Emissiyalar bo'yicha bozor mexanizmlari (masalan, emissiya kvotalari savdosi);

Korxonalar uchun ekologik risklar bo'yicha kredit imtiyozlari;

Bozor orqali qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini moliyalashtirish mexanizmlari.

Bu yondashuvlar bozorning o'z faoliyati orqali ekologik standartlarga ham javob berishiga imkon yaratadi, korxonalarni ekologik samaradorlik uchun raqobatbardosh holga keltiradi.

Iqtisodiy-ekologik mexanizmlarni takomillashtirish bo'yicha strategik yo'nalishlar

Iqtisodiy-ekologik mexanizmlarni takomillashtirish uchun quyidagi strategik yo'nalishlar muhim deb topildi:

Ekologik soliqlarni modernizatsiya qilish: faol ifloslantiruvchilar uchun yuqori stavkalar joriy etish, toza texnologiyalarni qo'llovchi sub'yektlarga soliq yengilliklari berish.

Investitsiya yo'nalishlarini qayta belgilash: ekologik barqaror loyihalarga sarmoyalarni jalb etishni rag'batlantirish, xususan — subsidiyalar, kredit kafolatlari hamda davlat-xususiy sheriklik mexanizmlari orqali.

Raqamli ekologik monitoringni joriy etish: loyihalarining atrof-muhitga ta'sirini real vaqt rejimida kuzatish va tahlil qilish.

Jamoatchilik ishtirokini kengaytirish: ekologik ta'lim, axborot kampaniyalari, shaffof ma'lumot almashinuvi orqali fuqarolarni qaror qabul qilish jarayonlariga jalb etish.

Mintaqaviy strategiyalarni individual shakllantirish: har bir mintaqaning tabiiy resurs salohiyati, ijtimoiy-iqtisodiy holati va ishlab chiqarish xususiyatlarini hisobga olgan holda mos mexanizmlar ishlab chiqish.

Misollar va amaliy natijalar

Tezkor tahlil shuni ko'rsatdiki, ba'zi mintaqalarda iqtisodiy-ekologik mexanizmlar samarali natijalar bermoqda:

Qayta tiklanadigan energiya bo'yicha sarmoyalar o'sdi;

Atrof-muhit monitoringi orqali havo sifati yaxshilandi;

Ifloslantiruvchi korxonalar ekologik texnologiyalarga investitsiya qila boshladi.

Biroq, bu holatlar keng qamrovli tizimli o'zgarishlar bilan emas, balki ayrim individual tashabbuslar bilan bog'liq bo'lib, ularni mintaqaga bo'ylab umumlashtirish uchun qo'shimcha mexanizmlar talab etiladi.

Xulosa

Mintaqaviy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish hozirgi davrda iqtisodiy siyosatning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, bu jarayonda iqtisodiy-ekologik mexanizmlarning o'rni va ahamiyati tobora ortib bormoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mintaqalarda iqtisodiy o'sish ko'pincha ekologik omillar yetarli darajada hisobga olinmagan holda amalga oshirilmogda, bu esa uzoq muddatli rivojlanish istiqbollari salbiy ta'sir ko'rsatadi. Shu bois iqtisodiy manfaatlar va ekologik xavfsizlik o'rtasida barqaror muvozanatni ta'minlash dolzarb vazifa hisoblanadi.

Maqolada olib borilgan nazariy va tahliliy tadqiqotlar asosida iqtisodiy-ekologik mexanizmlar mintaqaviy rivojlanishning muhim tarkibiy qismi ekanligi asoslab berildi. Ushbu mexanizmlar orqali tabiiy resurslardan oqilona foydalanish, ishlab chiqarish jarayonlarida ekologik xavflarni kamaytirish hamda aholi salomatligi va turmush sifatini yaxshilash imkoniyati yaratiladi. Ayniqsa, ekologik tartibga solish va iqtisodiy rag'batlantirish mexanizmlarining uyg'unlashuvi mintaqaviy iqtisodiyotda barqaror rivojlanishni ta'minlashning samarali vositasi sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, mavjud iqtisodiy-ekologik mexanizmlarning samaradorligi mintaqalar kesimida bir xil emas va ularning amaliyotda to'liq ishlamasligi qator muammolarni keltirib chiqarmoqda. Jumladan, ekologik soliq siyosatining yetarli darajada differensiallashmaganligi, ekologik innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash mexanizmlarining cheklanganligi hamda ekologik monitoring tizimlarining zaifligi barqaror rivojlanishga to'sqinlik qiluvchi omillar sifatida aniqlandi. Bu holat iqtisodiy-ekologik mexanizmlarni zamonaviy talablar asosida qayta ko'rib chiqish zaruratini ko'rsatadi.

Xulosa qilib aytganda, mintaqaviy iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda iqtisodiy-ekologik mexanizmlarni takomillashtirish nafaqat ekologik muammolarni hal etishga, balki iqtisodiy samaradorlikni oshirishga ham xizmat qiladi. Ushbu mexanizmlarning izchil va samarali joriy etilishi mintaqalarda uzoq muddatli iqtisodiy o'sishni ta'minlash, atrof-muhitni muhofaza qilish va jamiyat farovonligini oshirishga zamin yaratadi. Tadqiqot natijalari kelgusida mintaqaviy rivojlanish strategiyalarini

ishlab chiqishda va ilmiy-amaliy izlanishlarda foydalanish uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Qodirova, L. A. Iqtisodiyotni barqaror rivojlantirishda innovatsiyalarning o'rni. Yosh olim-2022
2. Ergashev, F. M. Mintaqaviy iqtisodiy barqarorlik: nazariya va amaliyot. Fan va taraqqiyot-2021
- 3.Abdullayev, R. R. Raqamli iqtisodiyot sharoitida hududiy boshqaruv tizimining takomillashuvi. Iqtisodiyot va ta'lim-2022